

Solstickan 70år

Barnets bästa – vem vet bäst?

Stiftelsen Solstickan firade sitt 70-årsjubileum och anordnade ett seminarium
Barnets bästa – vem vet bäst?

Seminariet behandlade barnets bästa utifrån sociala, juridiska och medicinska aspekter.

Moderator:

Sven Unger, styrelseordförande i Stiftelsen Solstickan

I panelen medverkade:

Elsie Edlund, chef för Barncentrum Stockholm

Mari Heidenborg, tingsrättsdomare

Anna Hollander, professor i socialrätt

Anna Kaldal, doktorand i processrätt

Lena Nyberg, Barnombudman

Per-Anders Rydelius, professor i barn- ungdomspsykiatri

Elsie Edlund var första talare och berättade om Barncentrum i Stockholm, en tvärprofessionell verksamhet för barn, 0-18 år, som utsatts för brott/övergrepp av en person i nära relation. Det är vanligen fråga om misshandel, sexualbrott eller fridskränkingsbrott. Även fall av könsstympning har förekommit. Barncentrum har funnits på ”pappret” i ett år, men har de senaste månaderna kommit igång med sin verksamhet. Barncentrum Stockholm ingår i den av regeringen initierade nationella försöksverksamheten med ”barnahus” efter isländsk förebild.

Ett syfte med Barncentrum är att förbättra rättsprocessen för barn och att fler åtal väcks, särskilt för mindre barn. Ett annat syfte är att sätta barnets behov och rättigheter i centrum och att ge barnet bästa möjliga mottagande från det att en misstanke väcks till dess att den rättsliga processen, behandling av barnet och socialtjänstens utredning och insatser kommit igång. Verksamheten är lokalmässigt samlad för att inte utsatta barn ska skickas runt mellan olika myndigheter, så som tidigare. Avsikten är att skapa en arena enbart för barnet och att aldrig

tveka vem som är ”huvudperson”. Uppskattningsvis kan 1000-1100 barn per år vara berörda i Stockholm.

Polis, åklagare, rättsmedicin, pediatrik, BUP och socialtjänst medverkar aktivt i Barncentrum. Det är ett bra exempel på samverkan i praktiken. För att samverkan ska kunna komma till stånd och utvecklas krävs att varje myndighet på ledningsnivå förbinder sig att medverka och att samverkan bygger på funktion och inte är personbunden. Barncentrum är förlagt till en lägenhet på Kungsholmen och täcker Stockholms Citys behov. Ambitionen är att utvidga verksamheten så att alla barn i Stockholm ska få tillgång till de samlade resurserna och till den tvärprofessionella kompetensen. Lägenheten ska ge hemkänsla och består av väntrum, förhörsrum, undersökningsrum och rum för möjlighet till lek och samtal.

Vid misstanke om våld/övergrepp görs i regel anmälan både till polis och till socialtjänst. Många polisanmälningar kommer från socialtjänsten som i sin tur fångat upp misstankar om brott mot barn från förskolor och skolor. Barncentrums socionomer vidarebefordrar omgående informationen till övriga berörda myndigheter och kallar vid behov till samrådsmöte. Vid mötet planeras gemensamt hur arbetet i det akuta skedet ska genomföras med utgångspunkt från vad som orsakar minsta skada för barnet. Exempel på frågor som avgörs är tidpunkter för förhör och läkarundersökning. Åklagaren tar ställning till behov av särskild företrädare för barnet, vilket aktualiseras när en nära anhörig är misstänkt för brottet. Tanken är att tillse att barnet får alla relevanta kontakter. Till samrådsmöten kallas alltid socialtjänst, polis, åklagare och BUP.

Barncentrum har som ett särskilt uppdrag att utveckla den tvärprofessionella kompetensen och sprida den inom de olika myndigheterna. Uppföljning av arbetet med de enskilda barnen kommer att ske och rutiner utformas.

Mari Heidenborg beskrev två rättsliga processer där barns behov behöver tydliggöras och förstärkas. Det gäller dels vid brottmål, exempelvis vidfridskränkingsbrott och sexualbrott mot barn, dels vid tvistemål rörande vårdnaden om barnet. Det är viktigt att identifiera problemen i domstolarna och komma med konkreta förslag på hur man kan stärka barnets ställning i den rättsliga processen.

Genom införandet av begreppet fridskränkingsbrott har man fått en bättre helhetssyn på våld i nära relationer. Brotten bestraffas också betydligt hårdare än tidigare. Straffen för sexualbrott mot barn har också skärpts betydligt. Sexuella övergrepp mot barn under 15 år anses idag vara våldtäkt mot barn oavsett om hot eller våld förekommit, vilket dock kan leda

till vissa tillämpningsproblem. Samma regler gäller för mycket små barn upp till tonåringar som bara är dagar från att fylla 15 år.

Möjligheten att numera utse en särskild företrädare för barnet är också ett väsentligt tillskott för att få fram information om vad som hänt. Tidigare kunde vårdnadshavare motsätta sig undersökningen av barnet.

Bevissvårigheterna är stora vid brott mot barn, då små barn inte alltid kan berätta och brottet har begåtts i hemmet utan vittnen. Förundersökningen måste vara mycket noggrann och korrekt. Det behövs ordentliga förhörsrutiner där förhörs genomförs hos polisen och dokumenteras med hjälp av bandspelare/videobandspelare. Att förhöret är korrekt utfört är också avgörande; det får inte förekomma ledande frågor och barnet måste ges utrymme att ge sin egen berättelse. Det förekommer att åtal ogillas på grund av att polisutredningen inte är tillräckligt bra. Det är ofta problem med bevisprövningen och domstolarna får mycket kritik, såväl när barnens berättelser ifrågasätts som när de inte ifrågasätts!. Det är också ett trauma för barnet, som först blivit utsatt för brottet och därefter får uppleva att han eller hon inte blir trodd.

En kategori av barn som idag inte skyddas av dagens lagstiftning är barn som blivit vittne till våld i hemmet, vanligtvis att pappan misshandlat mamman i barnens åsyn. En omdebatterad tingsrättsdom, där förövaren dömdes för ofredande av barnen, har upphävts i högre instanser och slutsatsen är att det med dagens lagstiftning inte går att döma till ansvar i sådana situationer. Det faktum att förövaren misshandlat mamman i barnens åsyn ansågs dock vara försvårande och ledde till ett strängare straff för misshandeln. Trots att inget straffansvar kan utdömas kan dock barnen ha rätt till brottsskadeersättning från staten.

I vårdnadsmål avgörs barnets vårdnad, umgänge och boende. Vårdnadsmål kan delas in i två kategorier. Den första är när våld och/eller missbruk förekommer i familjen vilket medför att barnet måste skyddas mot en skadlig förälder. I dessa fall är domstolens roll att se till att barnet skyddas och att umgänge endast sker med adekvat skydd och i barnets intresse. Ett tydligare fokus på barnets intresse infördes i lagstiftningen från den 1 juli 2006. Den andra typen av vårdnadsmål är när bägge föräldrarna bedöms vara lämpliga vårdnadshavare i och för sig, men konflikten dem emellan gör att domstolen måste avgöra frågorna om vårdnad, boende och umgänge. Där blir domarens roll att försöka få föräldrarna att ta sitt föräldraansvar och fokusera på barnet. Dessvärre marginaliseras ändå barnet och får inte komma till tals i den rättsliga processen. Man kan i princip tänka sig tre alternativa sätt att ge barnet möjlighet att få framföra sin åsikt. Den första, som inte tillämpas alls i Sverige, är att barnet hörs i rättegången. Den andra är att Familjerätten, som är en del av socialförvaltningen,

utreder om vad som anses vara bäst för barnet, vilket sedan läggs till grund för domen. Det tredje alternativet, vilket för närvarande utreds i justitiedepartementet, är att ge barnet ett eget ombud i processen.

Utmaningen i dagens system är att få barnets vilja att märkas genom "filtret" som socialtjänstens utredning innebär. Domaren har inget annat underlag att gå på vid bedömningen av vad som är till barnets bästa. Även om många undersökningar är bra, finns det också många undersökningar idag som är bristfälliga. Kraven på innehållet bör skärpas.

I domstolarna märks också en förändring i handläggningen av den här måltypen. Tidigare ansågs vårdnads mål ha låg status. Nu sker en specialisering inom det som kallas humanjuridik, d.v.s. sexualbrott, våld i nära relationer och vårdnads mål. Det sker en vidareutbildning av domare inom områden som inte hör till juridiken, exempelvis om barns behov och om mekanismerna bakom våld i relationer. Det vore önskvärt med en bättre samverkan mellan domstol och socialtjänst. I Stockholm är det dock ett praktiskt problem att socialtjänsten är uppdelad på 18 olika stadsdelsnämnder, vilket gör det svårt att samråda med alla. Vidare vore det lovvärt med utbildning av ombuden. I domstolen företräds föräldrar ibland av ombud som eldar på konflikten istället för att försöka lösa den. Att förändra detta borde ingå i Advokatsamfundets utbildning av advokater.

Anna Hollander gjorde i sin presentation en kritisk juridisk analys av tre begrepp; barnets bästa, barnets rättigheter och barnperspektiv.

Tolkningen av begreppen/principerna har stor betydelse för hur rättsliga relationer mellan barn och vuxna hanteras i praktiken i t.ex. frågor om samverkan med myndigheter. **Barnets bästa** är ett grundläggande värdeuttryck i lagstiftning om barn. Begreppet är inte nytt utan har funnits i svensk lagstiftningen sedan lång tid tillbaka. Hur begreppet eller principen ska tolkas kan dock inte enkelt utläsas av lagtext eller förarbeten. Begreppet tolkas olika inom olika rättsområden och vad som anses vara barnets bästa har förändrats avsevärt över tid på grund av att vuxnas kunskaper, värderingar och uppfattningar om barn har förändrats.

Genom Sveriges ratificering av FN:s konvention om barnets rättigheter (Barnkonventionen) år 1990 har begreppet barnets bästa fått ökad aktualitet. Principen om barnets bästa har också införts i flera lagar t.ex. Föräldrabalken (FB), Socialtjänstlagen (SoL), Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) och Utlänningslagen (UtlL). Barnkonventionen och förarbeten till aktuell lagstiftning anger i viss mån hur barnets bästa skall tolkas – begreppet innehåller såväl en allmän och individuell som en kvantitativ och en kvalitativ dimension.

Av barnkonventionen framgår tydligt att barnets bästa alltid skall *beaktas*. *Hur och av vem* barnets bästa skall beaktas är mer oklart. Barnets *behov* eller *intressen* skall vägas mot andra intressen (föräldrars, samhällets) – barnets intressen skall vara tungt vägande skäl men barnets bästa behöver inte vara utslagsgivande för det beslut som skall fattas.

En grundläggande uppfattning i vårt samhälle är att det är barnets föräldrar som bäst kan bedöma vad som är bra för barnet. Om föräldrarnas omsorgsförmåga ifrågasätts och därmed förutsättningarna att rättsligt företräda sina barn, skall någon annan vuxen utses, som ställföreträdare för barnet.

Vi ser idag många exempel på situationer där vuxna, representerar barnet och tolkar barnets bästa på olika sätt, t.ex. inom socialtjänsten, hälso-och sjukvården och i skolan. Barnet har själv begränsade möjligheter att själv påverka den tolkningen. Ett dilemma med begreppet barnets bästa är att det bygger på värden och att reglerna i lagen skall bekräfta dessa värden. På värdenivån är det lätt för vuxna att vara överrens – men i det individuella fallet kan oenigheten om tolkningen av vad som skall bedömas vara det enskilda barnets bästa vara stor.

Barns rättigheter – Vad betyder det att barn har rättigheter? Barn anses ha rättigheter precis som vuxna människor. Barn definieras som människor mellan 0-18 år. Barn anses också ha rättigheter just för att de är barn. Rättighetstänkandet i Barnkonventionen utgår främst från att barnet på grund av sin fysiska och psykiska omognad behöver särskilt skydd och särskild omvårdnad, innefattande lämpligt rättsligt skydd. *Vilka* behov som skall skyddas och *vem* som skall anses juridiskt kompetent att skydda dem är mer oklart. I det sammanhanget blir frågan om barnets egen rättsliga kompetens central och har betydelse för barnets förutsättningar att vara en s.k. rättighetsbärare.

Enligt svensk rätt anses alla människor dvs. fysiska personer vara *rättskapabla*. Däremot anses inte alla människor ha *rättslig handlingsförmåga*. Ålder har avgörande betydelse för att bedöma människors rättsliga handlingsförmåga enligt lagstiftningen.

Barn definieras också som underåriga och därmed omyndiga. I den definitionen ligger att barnet inte anses juridiskt kompetent att själva förvärva s.k. rättigheter och skyldigheter utan det ansvaret ligger på någon vuxen person, oftast barnets föräldrar i egenskap av vårdnadshavare. Dessa juridiska definitioner är avgörande för i vilken mån barn själva kan agera i rättsliga situationer. Barn är beroende av vuxnas hjälp och skydd och att vuxna företräder deras behov och intressen. Det ligger i själva definitionen av att vara barn. Rättighetsterminologin har, menar jag, främst en ideologisk roll. Det blir tydligt genom det sätt barnets rättigheter används i bl. a. den rättspolitiska debatten. Att ställa ökade krav på att

tillgodose och värna barns rättigheter betyder juridiskt oftast inte någonting konkret även om rättighets- och förpliktelseterminologin har en central plats i lagspråket. Om rättighetsterminologin ska användas i det juridiska språkbruket, och även i andra sammanhang, är det viktigt att klargöra, menar jag, vilken situation rättigheten hänför sig till och även ett någorlunda väldefinierat handlingssätt och att lagstiftningen faktiskt också tillhandahåller adekvata medel för rättighetens förverkligande. Att enbart använda terminologin skapar förvirring och oklarhet.

Barnperspektiv: Barnkonventionen beskrivs som vår tids barnperspektiv eftersom det uttrycker världssamfundets kollektiva syn på barn och ungdomar. Barnperspektivet i Barnkonventionen bygger på tankarna om att barn har ett eget människovärde, att barndomen har ett värde i sig och att barn har rättigheter som vuxna och krav på att få dem respekterade av vuxna, både föräldrar, myndigheter och domstolar. Barnkonventionen riktar sig till stater, vilka har ansvar för att tillgodose barnperspektivet. Några mer preciserade krav på hur barns rättigheter skall förverkligas saknas i konventionen. Principen om barnets bästa och vikten av att barnet får komma till tals och att vuxna lyssnar på barnet brukar anges som centrala utgångspunkter för tolkningen av barnperspektivet i konkreta situationer. Förhållandet mellan dessa principer är viktigt och innebär att information från barnet kan påverka tolkningen av barnets bästa, men barnets bästa är, som nämnts tidigare inte detsamma som att barnets själv får fatta beslut. Det är alltid vuxnas ansvar.

Begreppet perspektiv betyder synvinkel – att i olika beslutssituationer försöka se ”med barnets ögon”, att se barnet som expert på sin egen situation. Att utreda ett barns situation skall, enligt de principer som gäller för myndigheters arbete och andra vuxna i liknande situationer, göras på ett opartiskt, allsidigt och etiskt försvarbart sätt. Allsidighet innebär att utredaren inhämtar kunskap så att barnets situation kan belysas ur olika synvinklar, t.ex. barnets, mammans, pappans, syskon, lärare, andra närstående osv. Det är särskilt viktigt att utredaren redovisar ingående *hur* informationen har inhämtats, *vem* som lämnat den och i vilket sammanhang, att källorna granskats och bedömts vara tillförlitliga och trovärdiga (det gäller information från såväl barn som vuxna), hur uppgifterna från olika informanter tolkats, om olika bedömningar föreligger osv.

Det är i praktiken många gånger svårt att få klarhet i vilken omfattning barn har kommit till tals och på vilket sätt information från barn använts i utredningar, domar och beslut som rör dem.

Anna Kaldal presenterade sitt pågående forskningsprojekt där hon fokuserar på den rättsliga hanteringen av barn när det uppstått misstanke om att en förälder utsätter barnet för övergrepp. I avhandlingen fokuseras på samhällets ansvar när straffprocessen inte kan säkerställa barnets behov av skydd. Av intresse är därvid vilket beslutsunderlag rätten har när beslut om att ingripa eller inte ingripa till skydd för ett barn fattas. En central del av beslutsunderlaget utgörs av socialtjänstens barnavårdsutredningar. Hur socialtjänsten gör sin riskbedömning blir därför viktigt. En intressant aspekt är att det tycks som att barnets eget perspektiv, exempelvis i form av barnets egen berättelse, många gånger inte är synlig i utredningarna, trots att barnets rätt att komma till tals och barnets bästa är rättsliga utgångspunkter för dessa beslut.

Två huvudsakliga förklaringar till det är dels att samtal med misstänkt utsatta barn många gånger innebär en avvägning mellan *å ena sidan förälderns rätt* att fatta beslut i frågor som rör barnets angelägenheter och därigenom också att besluta om samtal med barnet och *å andra sidan samhällets skyldighet* att ingripa och utreda barnets behov av skydd. Dels kan *bristande kunskap* om på vilket sätt ett utredningssamtal med ett barn ska genomföras och vem som ska tala med barnet skapa en osäkerhet i de professionella leden som kan leda till att barnsamtalen försummas som den viktiga utredningsåtgärd det är.

I Sverige har vi en generell hög barnvälfärd. Om man ser barndomen ur ett historiskt perspektiv så har västvärldens barn väl kanske aldrig haft det så bra som nu. Barns rättigheter är också idag formulerade i både internationella konventioner och nationella bestämmelser.

Trots barns rättigheter i lagar och konventioner är ändå det som är mest utmärkande för barndomen - nu som då - *barnets beroende* av den enskilde vuxne: Från första stund är barnet beroende av att någon vuxen tillgodoser dess behov av omsorg och tillsyn. Den vuxne tolkar barnets signaler och svarar på barnets behov. Vanligtvis är barnets förälder den vuxna person som bäst tillvaratar barnets behov och bäst ger barnet omsorg, vilket också är utgångspunkten i lagen.

Vi har i lag gett föräldern rättigheten och befogenheter att vara den som fattar beslut i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Utgångspunkten att ge föräldern denna bestämmanderätt har alltså sin grund ett barnperspektiv; genom att den som bäst tillvaratar och tillgodoser barnets behov också är den som har den rättsliga befogenheten att göra det. Denna utgångspunkt innebär också för de flesta barn en garanti för att barnet får den omsorg och det skydd de behöver.

Tyvärr finns det barn som utsätts för bristande omsorg, misshandel och sexuella övergrepp i hemmet och genom medias rapportering i uppmärksammade fall påminns vi

återkommande om hur svårt det är att i tid identifiera de barn som mest behöver samhällets insatser.

Varför är det då så svårt att identifiera de barn som växer upp i utsatta miljöer? Finns en koppling till vårdnadshavarens beslutanderätt? Kanske måste vi acceptera den grundläggande konflikten som uppstår när föräldern, som ska vara främsta skyddet för barnet, utgör själva hotet och därvid begränsar möjligheten för barnet att komma till tals. Varje samhälle tvingas att acceptera att det bästa vi ibland kan göra är att ingripa i efterhand.

När man ingriper i efterhand är en mycket central och grundläggande utgångspunkt att vi måste ha ett fullgott beslutsunderlag vid så avgörande beslut som att ingripa eller inte ingripa till skydd för ett barn. *Ett fullgott beslutsunderlag förutsätter att barnet får beskriva sin egen livssituation*, dvs. att barnet verkligen ges rätten att komma till tals. Ett samtal med barnet måste kunna genomföras oavsett föräldrarnas inställning och även med barnet enskilt.

Det aktualiserar frågan om var gränsen går för *föräldrarnas rätt* att fatta beslut i frågor som rör barnets angelägenheter och *hur vi ska gå till väga när vi måste ta reda på om barnet lever i en skadlig miljö*. Eftersom föräldrarnas motivation är låg att medverka i en utredning som kan leda till att barnet omhändertas förekommer att föräldern villkorar barnets rätt att komma till tals.

I straffprocessen finns en möjlighet att förordna en särskild företrädare för barnet när det finns anledning att befara att vårdnadshavaren inte kommer att tillvarata barnets intressen. Denne tar över vårdnadshavarens beslutsbefogenhet under förundersökningen och möjliggör därmed förhör och medicinsk undersökning av barnet. I straffprocessen är det dock föräldrarnas skuld som ska utredas, inte barnets bästa.

I den lagstiftning som reglerar vårdnadsutredningar finns inte motsvarande rättsliga möjligheter att i svåra fall gå emot en vårdnadshavarens vilja. På den punkten är reglerna begränsade och otydliga. Den professionella handläggaren ställs också inför svåra intresseavvägningar när denne ska avgöra om ett ingripande skulle göra mer skada än nytta. Risken för felbedömningar finns och ett orättfärdigt ingripande kanske orsakar stor skada. Farhågorna kan vara väl så motiverade, men kan, om de får styra, dock leda till en försiktighet som inte löser den uppgift samhället har att bereda utsatta barn skydd.

En önskad lösning vore en tydlig reglering av i vilka sammanhang barnets rätt att komma till tals inte får förbigås och *hur* denna rätt ska säkerställas, kanske med förebild i straffprocessens regler om särskild företrädare. Vidare måste barnets rätt att komma till tals realiseras på ett för barnet optimalt sätt. Samtalet måste genomföras på ett kompetent och rättssäkert sätt och så belastningen på barnet minimeras. Det måste också ske under trygga

former så att barnet förmår berätta samtidigt som formen säkerställer att det verkligen är barnets egna uppgifter som kommer fram. Därför förutsätter barnets rätt att komma till tals såväl rättsliga befogenheter att genomföra samtalet som *kunskap* om hur vi samtalar med barn och särskild *kompetens* hos dem som samtalar med barnet.

Lena Nyberg inledde med att gratulera 70-åriga Stiftelsen Solstickan och berättade att FN:s konvention om barnets rättigheter ("Barnkonventionen") just denna dag, den 20 november, fyllde 17 år. Barnombudsmannen har tre utgångspunkter för sitt arbete. För det första ska BO företräda barn och ungdomar och förmedla deras egna åsikter. För det andra verkar BO för att kommun, landsting och staten inklusive domstolarna ska få ett ökat barnperspektiv. De ska leva upp till barnkonventionen och riksdagen har givit direktiv om att barnkonventionen skall genomsyra allt beslutsfattande som berör såväl enskilda barn som barn generellt. Den tredje uppgiften är att granska hur det ser ut i Sverige och i vilken utsträckning det finns ett barnperspektiv i vuxnas handlande. Slutsatsen är att det alltför sällan gör det, både i det individuella och generella perspektivet.

De flesta barn i Sverige har det mycket bra; med hög standard och i allmänhet god fysisk hälsa. Men det finns en grupp barn i Sverige som har icke-fungerande föräldrar, där missbruk, misshandel, mobbing och utanförskap förekommer. En anledning till att barnens perspektiv inte diskuteras tillräckligt kan vara en falsk förespegling om att alla svenska barn har det bra.

Om man frågar barn och ungdomar nämner de en rad områden där det finns problem. Det rör ofta konkret frågor som hos vem av föräldrarna barnet ska bo, tvångsomhändertaganden och olika problem i vardagen. Arbetsmiljön i skolan nämns nästan alltid som ett problemområde. Motbjudande toaletter, bullriga skolmatsalar och mobbing som inte tas på allvar är sådana problem. Den lagstiftning som reglerar skolmiljön är arbetsmiljölagen, men det är uppenbart att den inte tillämpas lika för barn och vuxna när det gäller skolan och att barns och ungdomars åsikter inte beaktas. Det är viktigt att komma ihåg att det inte alltid är en lagändring eller mer resurser som krävs. Ofta handlar det helt enkelt om en outtalad attityd att barns vardag betyder mindre än vuxnas.

Ett annat område som ofta kommer upp är i BO:s kontakter med barn och ungdomar är vårdnadstvister. Barn skriver till BO därför att de upplever att föräldrar och andra vuxna varken lyssnar eller bryr sig om deras åsikter. Så kallade samförståndslösningar i frågan om var barnet ska bo och hur umgänge ska utövas kan ibland leda till de mest horribla resultat för barnen eftersom utgångspunkten är "samförstånd mellan föräldrarna" utan att hänsyn tas till

barnets perspektiv. Det förekommer "lösningar" där barnen tvingas resa varannan vecka mellan föräldrar bosatta i olika delar av landet och ha dubbla dagisplatser.

Följande utgångspunkter bör vara vägledande i frågor rörande barns rätt: att barn har fullt människovärde, att barn ska ha respekt och integritet, att barn har lika stort värde samt att vuxna behöver ha inlevelseförmåga i barns situation. Vi har en tendens att tro att vi redan vet vad barn tänker och tycker och lyssnar därför inte alltid till dem. Barn ska ha möjlighet att påverka beslut som rör dem, men det innebär inte alltid att barnet skall bestämma. Vidare måste man komma ihåg att det är skillnad mellan ett välvilligt vuxenperspektiv och ett reellt barnperspektiv.

Idag finns föräldrabalken som reglerar frågor rörande barns och föräldrars relation. Utgångspunkten är att det handlar om vuxnas rätt till sina barn. Det borde snarare vara en "barnbalk", där man vänder på perspektivet och reglerar barns rätt till goda föräldrar. En sådan förändring skulle, för att vara möjlig, kräva en dramatisk förändring av synsättet på barn och barns rättigheter.

Per-Anders Rydelius gav en historisk tillbakablick om barnets bästa och ställde frågan vems ansvar det är om ett barn far illa eller inte. Tidigare fanns ett synsätt att barnet hade ett eget ansvar för sin framtid och kunde välja att gå "rätt" väg eller "fel" väg. Under 1900-talet kom en motreaktion, vilket ledde till en förändring i synsättet. Ellen Key myntade begreppet barnets århundrade och den nya utgångspunkten var att vi skulle studera barn och förstå dem.

Det går att se gemensamma faktorer hos de barn som slås ut. De har i allmänhet en jobbig hemsituation, uppvisar beteendeproblem såsom aggressivitet, får skolproblem och är utsatta för negativ kamratpåverkan. Vidare gör de ofta en tidig alkoholdebut, vilket kan utvecklas till multimissbruk under tonårstiden och kommer tidigt i kontakt med kriminalitet. Utvecklingen har gått från att var femte pojke och var trettionde flicka som söker barn- och ungdomspsykiatrisk hjälp var känd för kriminalitet år 1980 till att varannan pojke och var femte flicka var känd för kriminalitet år 1990.

Under 1900-talet genomfördes en rad bra åtgärder för att minska risken för asocialitetsutveckling hos barn och för att förbättra deras hälsa. Skolan reformerades och drevs i statens regi med en uttrycklig plan att förhindra utslagning, en lag om social barnavård antogs. Barnhälsovård, barnpsykiatrisk vård och mödravård initierades. Idag har skolan på nytt blivit en kommunal verksamhet och som tillsammans med socialtjänstens program för social barn- och ungdomsvård inte sällan försummas av dem som bestämmer när det gäller kopplingen till barns psykiska hälsa.

Även skolpsykiatri har förändrats. I Sverige växte skolpsykiatri fram ur folkskolan med ett barnperspektiv och hade sin storhetstid mellan 1920 och 1970. Efter 1970 började skolpsykiatri anses som omodernt och föråldrat. Skolpsykiatriens arbetsområden omfattade de normalbegåvade, de med specifika svårigheter, barn med mental retardation eller långsam inlärningsförmåga, barn med överbegåvning, särplingarna och de beteendestörda. Vad gäller skolans syn på inläring är utgångspunkten idag att alla barn i en viss ålder klarar samma krav. Det förhållningssättet tar emellertid inte hänsyn till de variationer i ”intelligensålder” man finner inom en och samma åldersgrupp. I en normal sjätteklass finns sådan spridning att läraren måste vara såväl låg-, mellan- och högstadielärare, gymnasie- och universitetslärare och i vissa fall även förskole- och speciallärare. Eftersom det inte är fallet är slutsatsen att om gruppen ska vara större än 12 individer måste den vara homogen beträffande individernas mentala mognadsnivå om en lärare ensam skall klara inlärningsuppgiften. Före 1970 togs hänsyn till detta, men i och med läroplanen Lgr 69 försvann möjligheterna till det, med följd att de som inte kan följa det angivna tempot utan släpar efter löper stor risk att slås ut.

Om man idag tittar på s.k. § 12-hem, där de mest beteendestörda ungdomarna omhändertagits med stöd av lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, finner man att den övervägande andelen har en intelligensålder som är lägre än deras fysiska ålder. De har således under sin skoltid upplevt att de krav som ställts på dem överstigit deras förmåga till inläring. Det föreligger då en särskilt hög risk för att den sociala gemenskapen uteblir, att kunskapsgemenskap uteblir och att ett utanförskap uppstår.

Samhällets insatser har också förändrats. 1926 års barnavårdslag hade som utgångspunkt att det skulle finnas en politisk nämnd och särskilda socialsekreterare med uppgift att planera kommunen efter barnens bästa. Samarbetet mellan socialtjänst och sjukvård var då många gånger lättare att koordinera. Idag råder sekretess mellan exempelvis barnpsykiatri och socialtjänsten, vilket kan försvåra handläggning av ett ärende. Med början på 60-talet kritiserades barnavårdslagen. Den ansågs vara ett hinder för socialt arbete och kritiserades för en förmyndarinställning där man ”tog snälla barn från snälla föräldrar”. Lagen upphörde vid årsskiftet 1981/1982, vilket sammanföll med att en rad erfarna politiker och socialsekreterare i kommunerna gick i pension eller slutade av andra skäl.

I dagsläget har tjugo procent av dagens gymnasieelever inte ett fullständigt avgångsbetyg. Dagens barn med inläringssvårigheter och beteendeproblem tycks ha fått den psykiska hälsan försämrad och blivit social utslagna och kriminella i den nya skolan. Det saknas ofta en kommunal nämnd som bryr sig om dessa frågor. För att vända utvecklingen bör följande åtgärder vidtas: reformera skolan i syfte att skapa en verklig skola för alla, återinför en

politisk nämnd i varje kommun som skall verka för barnens bästa, rör inte barnhälsovård och mödravård, samt stöd forskning om psykisk ohälsa bland barn.

Efter presentationerna följde en frågestund med diskussion bland annat om vilken forskning Solstickans medel i framtiden skall premiera. Professor Rolf Zetterström, tillika vice ordförande i Stiftelsen Solstickan, framförde bland annat följande. Det är skönt att höra att det finns ett sådant engagemang. Även om somligt var bättre förr är det också mycket som har blivit bättre. Frågan är på vilket sätt Stiftelsen Solstickan kan använda den information vi idag fått i stiftelsens verksamhet. Vid en tillbakablick på de frågor som diskuterades i samband med Stiftelsen Solstickans 50-årsjubileum, där man diskuterade situationen för funktionshindrade barns förhållanden sedda ur barnens egen synvinkel, kan konstateras att mycket blivit bättre för den kategorin barn. Det gäller exempelvis inställningen till synskadade barn och synen på sjukgymnastbehandling för handikappade barn. Efter det seminariet tillskapades Stiftelsen Solstickans forskningsstipendier, med tanken att forskarna i sin kommande gärning skulle få kunskaper och tyngd att föra ut dessa frågor till politiker och allmänheten.

Stiftelsen Solstickan har varit inne på att uppmärksamma personer som gör något extra för barns rätt och barns behov. Stiftelsens Solstickpris har inrättats för att premiera insatser som förbättrar förhållandena för barn i syfte att stimulera enskilda individer att gå utanför det vanliga arbetet.

Det förefaller uppenbart att skolan inte fungerar på ett tillfredsställande sätt. Det är olika ideologier snarare än pragmatiska överväganden om hur barnen ska få en bra utbildning som styr verksamheten.

Professor Eva Jeppsson Grassman pekade på svårigheten i att praktiskt organisera att barnet bättre får komma till tals i olika rättsliga processer. Det är självklart inte optimalt med en situation där barnet först berättar i ett enskilt samtal med exempelvis socialtjänsten om vad de varit utsatta för av en förälder och sedan tvingas gå hem till samma förälder som de just lämnat information om. Det är en utmaning att göra det maximalt bra för barnen att kunna lämna sin berättelse.

Lena Nyberg kommenterade att det är ett växande bekymmer med alla osynliga funktionshinder bland barn, exempelvis ADHD och Damp. Dessa barn blir ofta mobbade. Det är också viktigt med ett bra stöd från samhällets sida till föräldrar till utsatta barn, inte minst

som en motvikt till de s.k. "Nanny-program" som sänds på TV och som innehåller grova kränkningar av barn. Syftet måste vara att förhindra att allvarliga situationer uppstår genom att stödja föräldrar som är osäkra i sin föräldraroll.

Per-Anders Rydelius anförde att det i vissa kommuner finns verksamhet där barn till missbrukare får tillfälle att under ordnade former berätta för sina föräldrar hur de upplever föräldrarnas missbruk. Det finns också grupper där barn till missbrukare får träffas och diskutera och se att de inte är ensamma och annorlunda i sin situation.

Anna Kaldal anförde att det funnits en syn på Sverige som ett land som kränker föräldrars rätt, bland annat i Europadomstolen. Nu utgår vi från en stark föräldrarätt medan vi lever i tron att vi har kvar ett barnperspektiv. Om man föds i en "bra familj" är Sverige ett bra land att växa upp i. Ett barn som däremot föds i en dysfunktionell familj skulle ha det bättre i vissa andra länder, där det finns en annan reglering som möjliggör tidiga ingripanden genom s.k. mellantvång.

Mari Heidenborg efterlyste en förstärkt kompetens i hur man ska samtala med barn. Som domare ska man göra en riskbedömning i svåra frågor som huruvida pappan kommer att slå barnet eller om barnet kommer att föras utomlands. I de utredningar som ligger till grund för dessa bedömningar är det långt ifrån alltid som utredaren faktiskt pratat med barnet. Mari Heidenborg brukar ringa upp utredaren och särskilt påpeka att den begärda utredningen skall innehålla en redogörelse för utredarens samtal med barnet, men upplever att det behövs både kompetensutveckling och bättre resurser för att en förbättring ska ske. Beträffande s.k. samförståndslösningar i umgänges- och vårdnadsfrågor ska självfallet utgångspunkten vara barnens situation, medan föräldrarna inte sällan är inne på rättvisa sinsemellan.

Styrelsens ordförande advokat Sven Unger kommenterade det märkliga i ett system där domaren, som har att besluta i dessa svåra frågor, ofta är den enda som inte träffat barnet frågan rör.

Elsie Edlund anförde att det framförts många klagomål på socialtjänstens arbete. Det har dock enligt hennes uppfattning blivit avsevärt bättre. Det är viktigt med respekt för den svårighet som den medarbetare ställs inför som ska prata med barn mer eller mindre mot föräldrarnas vilja. Det är en fråga om kompetensutveckling; det man tränar på blir man i allmänhet bättre på. Socialtjänsten har gemensamma utbildningar med personal inom polisväsendet och åklagarmyndigheten i dessa frågor.

Anna Hollander anförde att det råder konsensus om att barn måste komma till tals för att på så vis skaffa mer information om barnet av barnet själv. En mycket viktig fråga att ställa sig först är vad vill jag veta och hur har jag tänkt att använda den information jag får. Barn

blir, med rätta, väldigt besvikna när de får säga sin mening om det sedan visar sig inte spela någon roll vad de sagt. Det är viktigt att tala om för barnet varför man ställer frågor och hur informationen kommer att användas. Att få en skola som är till för barn är en av de viktigaste frågorna i Sverige idag.

Professor Elisabeth Olsson kommenterade att det är en underdrift att säga att detta är svåra frågor, där man både vill förändra skolan, hjälpa föräldrar och utbilda olika yrkeskategorier. Stiftelsen Solstickan vill verka som en spjutspets där skyddet saknas eller brister och det är en utmaning för Stiftelsen Solstickan att med små medel hitta konkreta åtgärder som gör skillnad.